

ROGER FJELLSTRÖM

Topprestationer och fascistiska värderingar

Några män eller kvinnor springer plötsligt iväg, andra tittar på. En kommer först – och de som tittar jublar –.

Jag har ofta tyckt att idrott är dumt. Andra fascinerar – varför?

Det är elitprestationen de vill se, den mänskliga förmågan och styrkan driven till sin spets. Det är övermänniskan de vill beundra, alltså föraktar de svaga människor, något som utgör kärnan i fascistens värdesystem. Fascination inför elitidrott grundar sig alltså på en fascistisk värdering.

Det resonemanget har Torbjörn Tännsjö drivit bl a i en artikel (DN 7/8/94) och en intervju (DN 5/2/94).

I första vändan höll jag med Tännsjö. Men vid närmare eftertanke reste sig frågetecken som visade sig svåra att rätta.

Vad är egentligen det fascistiska i hyllandet av toppidrottsmännen?

Det skulle kunna vara att det är *fysisk* överlägsenhet som demonstreras och bejublas. Denna skulle vara något lägre, bland all möjlig mänsklig överlägsenhet. Om folk jublade åt att filosofen Quine vann Schockpriset eller författaren Ahlin blev August, vore fascism inte aktuell.

Tännsjö går dock inte på den linjen. Han tycks mena att det fascistiska har att göra med att det inte är någon produkt, utan en person som bejublas. Han förutsätter att det inte skapas någon produkt i sportsammanhang, så som inom kulturen.

Jag tror inte den ståndpunkten går att försvara, men låt oss anta att han har rätt. Är det alltså fascistiskt att hylla *personer*?

Nog tycker vi oss kunna hylla snillet Einstein likväl som relativitetsteorin, och visst var det väl Quine och inte hans osynliga påstående som filosoferna gav pris för insatser?

Skulle det vara fel att värdera personer, borde även värderingar av

deras gärningar vara det, eftersom de präglar positiv eller negativ attityd till personerna.

Är det fascistiska att personer värderas på visst sätt, att de ses och hyllas *som övermänniskor*?

Tännsjö antyder det. Men de som jublade åt Sveriges seger i fotbolls-VM uttryckte inte någon speciell övermänniskoteori. Som också framgår av Tännsjös resonemang ligger värderingarna på känsloplanet.

Att idrottsstjärnorna hyllas som "övermänniskor" måste därför ges en rätt svag tolkning, i stil med att de upplevs som Jättebra, Jätteduktiga, Härliga, Super... – att folk känner så kan väl inte vara fascistiskt? I så fall visar de som applåderade Tännsjö för en suverän attack på elitidrotten fascistiska värderingar.

Kan fascismen i värderingen av idrottsmännen som "övermänniskor" vara att hyllningen av deras prestationer s s spiller över från sport till andra områden, så att man hyllar dem som överlägsna *allt i allt* ?

Fascistisk värdering skulle då visa sig i att idrottsstjärnor får komma och laga mat i TV, att de får sina böcker utgivna, blir moraliska förebilder...

Konstigt. Och i så fall skulle hyllandet av kulturpersoner som kommer i matlagningsprogram eller tillfrågas om man bör vara trogen också vara fascistiskt.

Troligen skulle Tännsjö säga att fascistiska är sådana värderingar som uttrycker eller är *förakt för svaghet*. Detta är Harald Ofstads berömda tanke, från hans bok *Vårt förakt för svaghet*.

Om "förakt för svaghet" förstås som en känsla eller attityd, är det något som kan motivera handlingar, men inte ge *skäl* för dem. Det kan därför inte diskuteras som en värdering på samma nivå som t ex hyllandet av demokrati.

En och samma person kan ha förakt för svaghet i denna mening utan att hylla känslan artikulera till svaghetsföraktande eller fascistisk värdering, kan tvärtom vara engagerad demokrat, vilket motverkar effekten av hans känslomässiga förakt för svaghet.

Man kan alltså trots jubel över idrottsmän hysa demokratiska värderingar, vilket fö Ingvar Johansson framhåller i *Filosofisk tidskrift* 4/94.

Det kan vara intressant att undersöka och påtala denna dubbelhet,

men att därför stena folk för fascistiska värderingar är väl missledande. Vem sitter f ö inte i glashus på något yrkes- eller fritidsområde.

Tännsjö hävdar att elitidrotten bör bekämpas för att den är ett massfenomen med så starkt känslösvall kring sig att den drar med sig allsköns våld och irrationalitet .

Hm. Ska vi då också avskaffa rockkonserter? känslostark teater och våldsam litteratur? Ska alla sektorer i samhället kamas till moralisk riktighet?

En liknande tanke förespråkar ju Platon i Staten, vars idéer Popper tycker ligger nära fascismen.

Motsatsen till Tännsjö tes kan f ö lika gärna vara sann, att elitidrotten bidrar till harmoni i ett aggressivt, konfliktfyllt samhälle genom att ge förtryckta möjlighet till utlevelse.

Den analysen är i linje med den klassiska, grekiska katharsistanken – trots att känslorna förmodligen var starkare och irrationaliteten större då än idag.

Fast även om Tännsjö har rätt, talar det inte för fascistiska värderingar bakom jublet på åskådarläktarna.

Moral är att ta allvarliga saker allvarligt, som Ofstad brukade säga – hör verkligen sportintresset dit?

Låt mig så vrida saken ett halvt varv.

Det finns förakt för svaghet som kan strida mot uttalade värderingar. Men det glöms ofta att det finns ett förakt för svaghet som tätt följer de medvetna, godkända värderingarna.

Värderingar rör sig med en skala, från lågt till högt. Det finns hos alla en tendens till nedvärderande känslor inför det som ligger lågt eller är på minussidan på ens värdeskala, liksom en tendens till uppskattande känslor gentemot det som ligger högt.

Intensiteten i nedvärdering respektive uppskattning varierar troligen med skalans vikt bland de skalor man har, och med den grad ner eller upp som föremålet intar. Ligger det extremt högt, kommer jublet, ligger föremålet extremt lågt kommer avskyn, föraktet.

Benägenhet för både jubel och förakt följer alltså värdeskalan som sådan; varje värdeskala, även de moraliska. Sålunda hyllar vi moraliska helgon, som Gandhi eller Martin Luther King, och avskyr knölar, förbrytare, nazister...

Moraliskt förakt torde dessutom vara extra verksamt, eftersom det

kommer från den skala som många sätter högre än alla andra.

Vill vi komma ifrån allt förakt för svaghet måste vi alltså göra oss av också med de bästa av skalor.

Borde inte denna de medvetna skalornas form av förakt för svaghet vara allvarligare än den som bara är svallande känsla, och kanske därför en starkare kandidat till vår fascistiska komponent?

Vi blir alltså alla fascister?

Man skulle kunna svara, att det bara är det *felaktiga* föraktet för svaghet som är förkastligt eller fascistiskt, det rätta föraktet för svaghet är förstås rätt – kanske rentav plikt, i den mån det motiverar oss till rätta handlingar!

I nazismen fanns principer som angav vilka egenskaper som utmärker de överlägsna människorna. Var deras misstag att de har fel kriterier på överlägsenhet? Om *andra* än judar blivit "underlägsna" och "svaga", om det t ex bara varit fysiskt, psykiskt och socialt defekta i någon mening – skulle det då inte längre vara fascistiska värderingar?

Om de fortfarande borde betraktas så, vad ska vi då säga om t ex människoförbättrande genmanipulation, fosterdiagnostik och aborter, vilket Tännsjö ofta uppfattas som talesman för?

Nu menar ju Tännsjö att det *finns sanning och falskhet* ifråga om normer och värderingar.

Känner han också kriterierna, eller kan han bättre än andra avgöra vad som är falska värdeskalor, eller vilken vikt de har i förhållande till varandra? Är han moralisk expert? Är det i så fall i kraft av sitt liv i filosofins tjänst, i likhet med Platons styresmän i Staten?

Bejakanden av dessa frågor förefaller mig tvivelaktiga, och kanske t o m av tvivelaktig demokratisk halt.

Och vilket resultat skulle hans eventuella moraliska expertis ge? Den kvantitativa hedonismens värdeskala – att lustmängden är det *enda* som har positivt egenvärde – som Tännsjö i andra sammanhang preliminärt skrivit under på (se t ex hans bok *Vårdetik*), leder ju till att elitidrott för massan blir värdefullare än lyrikuppläsningar och filosofiska seminarier för få!

Om inte, är det för att lusteffekterna mot all sannolikhet skulle bli lägre av idrotten men extremt höga av filosofi, och inte för att lusten av idrott är av lägre art än den av filosofi!

Måhända är det fascistiska med hyllningen av elitidrott att många

här brukar en värdeskala där *ribban för gillande* sätts extremt *högt*. Men då blir kulturvärlden fascistisk, däremot inte Nazityskland, där både slaktarn och tobakshandlaren på hörnet hamnade i eliten.

En del av problemet med förakt för svaghet som fascistisk värdering tror har att göra med oklarheter i Ofstads analys.

Ofstad glider i sin bok mellan att tolka föraktet som känslor och som artikulerade värderingar, och han pendlar mellan att se extrem grad av förakt för svaghet som en nazistisk värdering, och att se allt förakt för svaghet som nazistiskt.

Kanske berodde det på att han som samvetsöm hade skuldkänslor över sitt eget (ofrånkomliga?) förakt för svaghet.

Extrem grad av förakt för svaghet karaktäriserar han dock inte som grad, utan genom *andra* känslor eller värderingar som samspelar med föraktet, t ex att svaga ska utrotas.

Så tror jag f ö man måste förfara, att beskriva förakt för svaghet som en komponent i en *helhet*, som kan kallas nazistisk eller fascistisk – medan alla komponenter tagna för sig, t ex förakt för svaghet, inte är det.

En viktig tilläggskomponent torde vara våldsbenägenhet mot de ”svaga”.

Så sett ligger väl inte idrotten särskilt illa till, då publiken vänjs vid att beundra fredlig tävlan, under lika villkor, och får stå ut med att svartingar som pratar obegripligt faktiskt kan vara bättre än de egna?

Fastän känslor av förakt för svaghet alltså inte kan sägas vara fascistiska, är de likväl moraliskt problematiska. En värld där människor endast uppskattas för sin placering på någon eller flera värdeskalor, och föraktas för låga placeringar, är obehaglig.

Kanske kan endast en princip om lika och substantiellt värde för alla, oavsett egenskaper eller prestation, och dess praktik, ge nödvändig motvikt.

Utan en sådan finns bara skalorna som vi ständigt måste öva och klättra i, om vi inte ska bli objekt för förakt – från själv och andra.

Det filosofiska problemet är hur man ska förstå och argumentera för tanken om allmänt och lika värde?

Särskilt problematiskt blir det väl för en utilitarist – som Tännsjö – som bara spelar med upplevelsevärden, och menar att olust hos eller förlust av en individ kan kompenseras genom att hela laget (eller kanske framtidens lag) vinner.

Nå.

Vad jag alltså tycker dyrkan av elitidrottsmän, rockstjärnor, konstnärer etc visar, är hur lågt värde folk upplever sig ha och att den känslan kanske också tillväxer under alla framstegen, i denna den längst hunna av flåsande kulturer – som på vägen bryter sönder de många små sammanhangen där de kanske viktigaste värdena skapas.

Där någonstans tror jag det finns som kan göra ordentlig fascism av styrkelust med vidhängande förakt för svaghet.